

2021-02-24

Lapp-Gunnil och förbannelsen

[Mia läser med inlevelse]

Nu ska det äntligen ske. Idag ska hon dö. Hon, Gunilla Jonsdotter som satte sjukdom med hjälp av svart magi på kyrkoherden. Avrättningsplatsen är full med folk, grannar och bekanta. Där står också bödeln med sin skarpslipade bila och väntar. Hon kommer längs stigen, leds upp och ställs på bålet. Bara hon nu vill erkänna... Prästen ställer frågan: är du nu villig att erkänna ditt brott?

[musik]

Podden startar

Martin: Hej, och välkomna till Riksarkivets podd Dokumenten berättar som spelas in i vår studio på Landsarkivet i Östersund. Jag heter Martin Ahlström och är arkivarie här. Med mig i studion idag har jag Mia Nilsson, pedagog här på arkivet. Hej!

Mia: Hej, hej!

Martin: Välkommen hit!

Mia: Tack, kul att vara här!

Martin: Idag ska vi prata häxor, och samer!

Mia: Ja, det blir ett kvinnoöde kanske man kan säga. Med lite olika ingredienser.

Martin: Och hur det går för Gunilla Jonsdotter, det får vi höra snart.

Mia: Ja, för det är ju hon som är huvudpersonen i hela den här podden.

Martin: Ja, vi kan ju inte börja med att avslöja vad hon svarar.

Mia: Nej, inte än.

Martin: Det är en rad olika händelser som har lett fram till det här som vi hörde i början.

Mia: Ja, och vi har ju hittat allt det här i en dombok från Undersåker. I de här rättegångshandlingarna finns ju ofta personberättelserna med där personen har fått beskriva sin tillvaro, det kan finnas händelseförlopp som man inte skulle kunnat få tag på annars. Så det är fina källor på så vis.

Martin: Och idag så har du med dig boken till studion. Och det är alltså Undersåkers tingslags häradsrätt, som Gunilla finns förevigad i.

Mia: Ja, hon heter alltså Gunnel, Gunela, Gunnil, Gunilla, apropå stavning och 1600-tal, det fanns ju inga stavningsregler. Men oftast så går hon under benämningen Lapp-Gunnil.

Martin: Okej, lapp alltså. Det är ju ett skällsord idag.

Mia: Ja, men tittar man i de gamla källorna där det handlar om samer, så sa man lappar. Det är tidens anda som lyser igenom. Och det var inget skällsord då, utan en beskrivning av vem man var. Men det är ju inget som vi använder oss av idag, men det gjorde man då. Men den här damen i alla fall, skulle jag nog beskriva som en väldigt stark person, även om jag inte vet så himla mycket om henne så tycker jag att hon verkar ha varit en oerhört modig person, samtidigt som hon var oerhört obekvämlig och upplevdes säkert som ganska jobbig. Hon utmanar det här systemet i och med att hon gör det hon gör. Jag kommer till det, vad det är hon gör. Ni kommer att förstå vad jag menar, när jag drar hela den här storyn. Hon utmanar prästerskapet och rättssystemet, och hon är känd i Undersåkers socken som hon befinner sig i. Och många vittnar om att hon är väldigt jobbig.

Martin: Jaha, okej...

Mia: Jag ska avslöja allt om en liten stund.

Martin: Var börjar vi? Vet vi var hon är född?

Mia: Nej, det här är ju alltså innan kyrkobokföring och folkbokföring kommer igång. Så vi vet inte så mycket om henne. Men vi kan ringa in henne lite grann, utifrån tiden och platsen där hon verkar.

Martin: Precis, det handlar om Undersåkers by och församling.

Mia: Precis, och för er som inte vet vart Undersåker ligger så är det ungefär 5 mil från Åre. Socken är stor och vidsträckt och sträcker sig ända till Norge. Det är fjällnära, och ska man lyssna på samtida präster alltså från 1600-talet så sa de att detta var en livsfarlig förvisningsort. Ringar vi in tiden lite grann så är det drygt 20 år efter att Jämtland har blivit svenskt igen, vi har ju hört till Norge en tid.

Martin: Ja, då förstår jag.

Mia: Under 1600-talet så är det ju krig hela tiden, så just den här platsen i Sverige är ju en viktig genomfart då vägen mot Trondheim går här och det är ju där många infall sker, antingen från Trondheim in mot Sverige eller tvärtom. Så det är mycket stridigheter under hela 1600-talet. Sedan är det ju också så under den här tiden att klimatet inte är det bästa, lilla istiden brukar tiden kallas. Då kan man tänka sig, fjällnära, odling, vara bonde. Svält är ju något man känner väl till, var och vartannat år är det missväxt. Sedan är det ju också så att hela nationalstaten ska skapas, då måste all befolkning alla människor hitta sin plats i den här bygget vilket gör att myndigheterna måste tukta folket så att de fattar sin plats.

Martin: Just det...

Mia: Myndigheterna ser gärna till att man får veta det genom exempelvis mycket hårdare lagstiftning, och det är ju dödstraff på – ja inte allt ska jag säga, men på väldigt, väldigt mycket. Så det är en ganska hård tid. Jag brukar säga till eleverna som är på besök, att ska ni åka tillbaka i tiden, ni hittar en tidsmaskin och vill åka någonstans, välj inte 1600-talet!

Martin: [skrattar] En dålig plats att vara människa på, eller en dålig tid att vara människa på?!

Mia: Ja, man hade det himla hårt.

Martin: Ja, och det är då om man är jämte. Hur är det då att vara same?

Mia: Ja, lite olika beroende på var man verkade och vem man var så klart. Det var säkert många under 1600-talet som hade det väldigt bra, apropå klassamhälle och så. Men samerna skulle ju också in i den här nationalstaten, så för dem handlade det ju om en tid av tvångs-kristning. Vilket gjorde att man som same inte kunde utöva sin religiösa tro. Det var ju stor skillnad mellan svenska kyrkans syn på kristendom och hur samerna utövade sin religion. Det ska vi inte fördjupa oss i nu, men begravningar till exempel med olika syn på var man skulle begravas och gravgåvor, och samernas syn på besjälad natur där man offrade till seitar och annat. Det skulle ju stävjas och förbjudas. Så det var en hård tid för samerna av den anledningen. Prästerskapet har ju dessutom alltid haft bekymmer med människor som inte är bofasta, de ska ju sköta sin folkbokföring och se till att församlingen hålls under herrans tukt och förmaning. Och om man då har en del av befolkningen som hela tiden är på resande fot eftersom man är nomad, gjorde ju att de inte kunde hålla kontroll över dem. Så det var problem för myndigheterna att hålla styr på den samiska delen av befolkningen av den anledningen, apropå att man också skulle skapa den här nationalstaten. Det finns mycket mer att säga om den här samiska delen, men vi får lämna det till en annan podd helt enkelt.

Martin: Ja, det tycker jag att vi ska göra. Men Gunilla då, rör hon på sig och reser mycket?

Mia: Ja, det gör hon ju. Hon rör sig över ett ganska stort område i den jämtländska fjällvärlden, men förmodligen är det nere i socknarna bland bondebefolkningen, inte bland renskötarna på fjället.

Martin: Hon vandrar runt. Och varje story har ju sin huvudperson, och varje hjälte har sin antihjalte, vilken är antagonisten?

Mia: Det är kyrkoherden på platsen, hans tjustiga namn var Adamus Wilhelmii Klangundius, kyrkoherde i pastoratet. Han var norrman...

Martin: Norrman, jaha.

Mia: Han var präst redan innan Jämtland blev svenskt igen, så fick han tillbaka jobbet.

Martin: Alltså när Jämtland tillhörde Norge, var han präst?

Mia: Ja, han var präst på platsen, och sedan var det väl tänkt att man skulle få dit en svensk präst för att man skulle försvenska landskapet, och förhindra att befolkningen fortsatte vara norska staten trogen, men han fick tillbaka jobbet helt enkelt. Så han är kyrkoherde i det här pastoratet.
[musik]

Dialogen mellan Martin och Mia fortsätter

Mia: Nu har vi kommit fram till händelsen som gör att Gunilla befinner sig i denna prekära situation. Varför leds hon upp till avrättningsplatsen den här vårdagen? Vi vet ju inte så mycket om henne, men tack vare protokollen i domboken så vet vi till exempel att hon har tre barn, och hon har ingen namngiven pappa till de två första, men däremot till det tredje: Skol-Nils.

Martin: Skol-Nils, jaha har han något med skolan att göra, är min första fråga?

Mia: Jag kan inte svara på den. Det låter ju som att han har det, men samtidigt skola och 1600-tal...

Martin: Ganska otroligt...

Mia: Ja, samtidigt kunde man ju ha mer informell skola. Man kunde själv en del och det lärde man ut till byns barn, lära dem att läsa till exempel, eller skriva. Men jag vet ingenting om denna Skol-Nils mer än att hans namn skrivs så i protokollet. Upprinnelsen till hela den här historien är att Lapp-Gunil vill gifta sig med Skol-Nils.

Martin: Just det, det är så det är alltså. Men vi vet inte vad han tycker om saken?

Mia: Nej, eller ifall han är mer på noterna eller i fall han ens är pappa till barnet. Det är ju hon som säger det. Något annat som vi vet om henne är att hon vistas nere i socknen. Har hon träffat Skol-Nils där eller någon annanstans? Vi vet inte riktigt var han hör hemma, det framgår inte. Något annat som vi vet om Gunilla som är bra att känna till i den här berättelsen är att hon är en känd boterska.

Martin: Vad innebär det?

Mia: På den här tiden var det ju inte så att man kunde gå till doktorn hur som helst. Kanske någon fältskär om man var nära någon militär anläggning. Men i övrigt var det ont om sjukvårdskunniga. Men varje socken hade nog någon klok gumma eller gubbe som man kunde kalla på om man behövde hjälp, men mycket kunde man ju själv med medicin och örter och så. Men ibland var man i behov av en boterska eller botare och vi vet att Gunilla var anlitad så hon kunde nog en hel del både när det gällde örter men också magi. Vi ska återkomma till det.

Martin: Jaha, magi och örter, det låter som en klassisk häxa med tanke på att vi är i 1600-talet.

Mia: Ja, det här är en tid då folketro och synen på sjukdom är väldigt levande. Alltså synen på sjukdom skiljer sig väldigt mycket från vår tid. Vi känner ju till virus och bakterier idag, då handlade det om helt andra saker.

Martin: Vadå, eller vilka saker?

Mia: Oftast såg man sjukdomen som ett straff, vi var inne på det i en tidigare podd när vi pratade om pesten, att det var Guds straff mot befolkningen. Men det kunde också vara onda makter, de underjordiska som man hade stört på något vis, eller någon illasinnad person som var arg på en av någon anledning och därför satte sjukdom på en. Och det här var otroligt självklart. På jämtska finns det till och med några uttryck: råkt i! Man hade alltså råkat ut för något, råkat i dåliga omständigheter. Och om

man då har blivit sjuk på magisk väg så kanske man också då måste botas på magisk väg. Om man blivit väldigt sjuk och fått väldigt ont, då måste också boten göra ont. Ont ska med ont fördrivas, är ett talesätt från den här tiden. Skulle man ha en medicin mot en svår sjukdom, skulle den smaka väldigt äckligt, eller om man hade väldigt ont i ryggen kunde det botas genom att man brände hål i huden på ryggen och släppte ut det onda. Förstå vilken smärta... Man tog gärna hjälp av de fyra elementen: jord, luft, eld och vatten. Jorddragning kanske man känner till, då man tog hjälp av jorden. Man drog barnet genom ett hål i jorden.

Martin: Och då blev de friska?!

Mia: Nja, det är ju en helt annan syn på sjukdom, än vi har idag helt enkelt. Jag är lite rädd nu att ni lyssnare ska tro att man var väldigt korkad förr. Men det här är ju föreställningar som är urgamla, vi vet ju inte hur gamla de är. Man gjorde ju det bästa av situationen, och försökte verkligen bota med de medel man hade.

Martin: Så, Gunilla går runt i socknen och botar de sjuka då?

Mia: Ja, hon kan bli anlitad. Jag tror inte att hon gick runt och frågade: hej, är det någon som är sjuk, utan hellre: oj, oj, oj, nu är det någon som legat sjuk länge här. Det ser allvarligt ut, vi kontaktar Gunilla. Mer på den nivån.

Martin: Men det är något som skaver där då, att de ogärna går till henne?

Mia: Njae, men det som ligger henne lite i fatet lite grann, och som alla botare är väl medvetna om är att så länge man håller sig på rätt sida, och använder det som kallas vit magi och att man botar och gör gott då kan kyrkan och myndigheterna ha överseende med en. Men man vet också att den som botar sjukdomar, också kan sätta sjukdom på folk.

Martin: Ah, det finns alltså vit magi och så finns det en svart magi. Jaa, okej.

Mia: Och den som botar kan då också förgöra. Så det är två sidor, och det här vet de ju om de som botar. De är ju också lite restriktiva tror jag med vad de gör, vilket framkommer i den här historien.

Martin: Så, vad händer då?

Mia: Ja, vad händer: det är en ganska lång rad händelser, hon har fått sitt tredje barn och hon har en pappa till barnet, Skol-Nils som vi varit inne på. Det som händer då är att hon besöker den här Klangundius och begär då att kyrkoherden ska se till att hon blir kyrktagen, vilket man måste bli efter att man fött barn.

Martin: Vad innebär det?

Mia: Det är en ceremoni där man blir upptagen i församlingen igen, för när man fött barn och en period efter det är man oren som kvinna, och får inte vara med, så då har man den här ceremonin när man ska få vara med igen. Och den måste ske innan man får vara med och ta nattvard och så. Och det har alltså inte Gunilla blivit, eller fått lov att göra.

Och sen vill hon bli trolovad och sen vill hon bli vigd, allt på samma dag!

Direkt! Varför det är bråttom vet jag inte [skratt] men det är jättebråttom

här verkligen. Hon mutar till och med prästen, kan man nästa säga, han ska få 1 riksdaler om han kan genomföra det här. Det är flera 100 kronor.

Martin: Hon kanske är väldigt kär?

Mia: Ja, vi får hoppas det, så att det inte är så att hon har Nils på halster, just nu...

Martin: Ja, så kan det ju också vara...

Mia: Men, jag vet inte. Vi hoppas att hon är väldigt förälskad och han också, och att de har väldigt bråttom att få gifta sig.

Martin: Vi säger så!

Mia: Problemet är att Klangundius vägrar. Han hänvisar hela tiden till att hon måste ta sitt världsliga straff först, alltså hon har ju blivit med barn utan att vara gift, det är ju straffbart. Så hon ska straffas på det vanliga sättet och det brukar vara böter, och klarar man inte av att betala så får man istället ett kroppsstraff, det kan omvandlas liksom.

Martin: Och kroppsstraff, betyder vadå?

Mia: Som kvinna är det ju ris, alltså man blir piskad med ris, offentligt.

Martin: Och förnedrad, så klart. Inför hela byn.

Mia: Absolut, det skulle ju ske offentligt för alla. Så det var ju inget roligt straff, men det skulle kännas i skinnet att man hade gjort fel, helt enkelt. Sedan skulle hon också straffas i församlingen enligt sådana ceremonier, och först därefter så skulle han möjligen kunna börja diskutera trolovning och att hon skulle kunna bli vigd.

Martin: Var sak har sin tid! Här tar vi inga genvägar inte...så här ska det gå till.

Mia: Rätt ska vara rätt, precis. Och det är här hennes modiga och rebelliska sida kommer fram, för nu sätter hon sig upp mot prästen. Hon skäller ut honom!

Martin: Ajdå, det låter ju inte bra.

Mia: Nej, jag tror inte det. Hon är ju verkligen inte någon förebild när det gäller synen på hur en kvinna ska vara. Man ska ju vara tyst och timid, stå bakom sin man och företrädas av sin man och så. Här är det en ensamstående kvinna som skäller ut kyrkoherden i pastoratet! Det som är tur eller hur man nu ska se det, är ju att hon gör det på samiska.

Martin: Okej.

Mia: Det finns nämligen ett vittne till den här händelsen som man plockar fram under den kommande rättegången. Hon heter Margareta Mårtensdotter, och hon är från en liten by som heter Brattäggen. Jag kan citera lite grann ur protokollet här.

Martin: Ja, det får du gärna göra. Då får vi höra lite 1600-tals-svenska.

Mia: Hon får ju svära eden först att hon talar sanning när hon kommer till tinget och sedan säger hon att:

[Mia läser ur domboken]

Hon allenast hava hört det Lapp-Gunnil haver kommit ut ur stugan på prästebordet i Kalls socken, och varit hel-onder och vreder men icke hörde

hennes något säga som hon kunde förstå, utan Gunnil plottrade på sitt tungomål, vad det var vet hon icke att berätta...

Mia: Så det enda hon egentligen har sett den här Margareta är ju en urförbannad kvinna komma springandes ut ur prästgården i Kall, som skrikigt och varit arg, gentemot prästen då, men hon har ju inte förstått vad hon har sagt. Men känslottringen ser hon ju säkert väldigt tydligt.

Martin: Kall är väl en bit ifrån Undersåker, va? Det är ju på andra sidan Åreskutan?!

Mia: Ja, och på andra sidan Kallsjön, så det är en bit.

Martin: Så hon har tagit sig en bra bit för att få tillstånd att gifta sig, och bli kyrktagen.

Mia: Kyrkoherden är ju där på tillfälligt besök, och hur hon vet det har jag ingen aning om. Men de möts där i alla fall.

Martin: Möts, det blir konfrontation...

Mia: Milt sagt...

Martin: Vilket hon kommer att få ångra, eventuellt...

Mia: Ja, lite så. För sedan, efter den här händelsen, då ska prästen resa tillbaka ner mot Undersåker. Och det som då står i protokollet är att:

[Mia läser ur protokollet igen]

Då blev han i vägen med trollskott illa behäftat, varutan han i 14 veckors tid en odräglig sveda och värk utstå måste, och när han emellertid kom upp ur sängen, kunde han ändå icke nå sin förrige hälsa utan den följde honom till hans dödedagar så att han måste gå på kryckor

Martin: Okej...

Mia: Det som händer är att han åker med häst och släde ner mot Undersåker, och nerför backarna där får han plötsligt en svår värk i kroppen, och den här värken går inte över. Utan han blir sängliggande i 14 veckor, och när han till sist kommer upp ur sängen måste han använda kryckor för att kunna gå. Han blir inte bättre än så, och kort tid efter detta så dör han. Och det står ju vad han har drabbats av, trollskott!

Martin: [skrattar] Jaa, såklart att det är Gunillas fel då? Eller vad? Vad betyder trollskott?

Mia: Trollskott, finnskott, lappgand, det finns olika namn på det här, eller råkt i på jämtska. Det är alltså när man får en hastig sjukdom, när det kommer väldigt snabbt och man får en olidlig värk, eller klåda. Då vet man att det är någon illasinnad som satt sjukdom på en.

Martin: Ungefär som en woodoo-docka som man stuckit en nål i.

Mia: Kanske en bra liknelse, eller det onda ögat. Någon har kastat det onda ögat på en.

Martin: Förbannat en?

Mia: Ja, en förbannelse helt enkelt. Och vem kan det annars vara än Gunilla, som har varit så arg uppe i Kall?

Martin: Ja, det är ju bara hon som kan sådant där!

Mia: Hon kan bota, hon kan också förgöra. Så det är klart att det är hon.
[musik]

Dialogen mellan Martin och Mia fortsätter

Mia: Gunilla blir faktiskt hotad med gevär vid ett tillfälle, det är fortfarande medan prästen ligger sjuk under de där 14 veckorna. Eftersom de vet att hon är boterska, så vet de ju att hon skulle kunna hjälpa honom. Så de begär att hon ska hjälpa prästen, men hon vill inte det. Då åker det här geväret fram, och hon hotas med geväret att hon måste. Och hon blir så rädd så att hon svimmar, och när hon vaknar upp lyckas hon övertala en annan botare, en annan same som är på plats som heter Anders Mårtensson. Men han säger att: jag kommer inte att göra något förrän jag är säker på att jag inte kommer att ställas inför rätta för det här.

Martin: Vad tänker då på, tror du?

Mia: Jag tror så här, botar man någon från trollskott eller lappgand, som alla vet att det här är, och så finns ju risken att han får skulden för att ha gjort det. För kan man bota kan man också förgöra. Då vet inte jag om Gunilla tänker på samma sätt: visar jag att jag kan bota kyrkoherden, så är det jag som får skulden. Hon vet ju också vad som hänt, händelsen när hon var så arg. Så hon betalar Anders för att han ska försöka bota prästen. Vi har ju facit, så vi vet ju att Anders inte fixade det här. Utan prästen dör ju så småningom.

Mia: I rättegången kommer det också fram hur allmogen, alltså bondebefolkningen i Undersåker såg på henne. Det finns ett annat ställe i protokollet, så kan jag citera hur man såg på henne:

Martin: Få höra!

[Mia läser ur protokollet]

Dessutan betyga allmogen här i Undersåker, som eljest över hela landet (alltså över hela det stora området), det denne Gunilla går här uti gårdarna och dricker sig full på brännvin, sedan bliver de aldrig av med henne utan när de vilja hava henne ut på dörren och ut ur gården så hota hon dem och undsäger dem allt ont, plottrar och bannar och svär på sitt språk så att allt folk är henne rädder att här för sina ögon begärandes bliva av med henne, ut ur fjället och bort från socknen.

Martin: De vill bli av med henne!

Mia: Ja, hon är besvärlig. Hon är ju inte en typisk kvinna, alltså hon är ju ingen förebild. Hon går alltså runt i gårdarna, hon dricker brännvin, hon svär och bannar folk, hon blir arg på människor och kanske skriker åt dem på samiska så att de förstår ju inte riktigt heller. Så de är ju faktiskt rädd för henne. Och de blir aldrig av med henne om det väl släppt in henne, säger de. Så de begär nu att hon faktiskt förvisas från socknen och fjället.

Martin: Så när de inte kan få henne att hjälpa till med prästen, vad händer då, hamnar hon i rätten?

Mia: Ja, det slutar ju med att prästen dör 1662. Sedan dröjer det några år, och anledningen till det vet jag inte, men rättsprocessen tar sin början

genom att sönerna till kyrkoherden stämmer Gunilla inför tinget. Så de anklagar Gunilla för att ha satt sjukdom på pappan. Bägge är själva präster, och van att föra sig och tala inför folk. Så hon hamnar ju på tinget i Undersåker, här befinner sig ju också sönerna som är väldigt drivna och hårda i sin vokabulär gentemot henne. I rummet sitter också de 12 edsvurna männen, alltså bönder från socknen som anses vara pålitliga. Det är ju de som ska döma henne, tillsammans med befallningsmannen som leder det hela den här dagen, och så finns det ett antal vittnen som ska vittna emot henne.

Martin: Vad har hon för stöd då?

Mia: Hon har ju inget! Det är hon, som står där. Apropå hur allmogen i Undersåker ser på henne, det är ju bland annat de här 12 edsvurna männen.

Martin: Varför har de ens en rättegång?

Mia: Ja, rätt ska ju vara rätt. Och man har ju ändå rättssystemet, men man hoppas väl nu genom den här rättsprocessen att det ska få ett slut, att man ska kunna bli av med henne på något vis. Man kan ju fundera på hur hon känner sig själv, när hon står där: är hon helt panikslagen? Hon står där bland alla de här männen, som är svensktalande. Själv står hon där, liten samekvinna, pratar samiska som modersmål, hur känner man sig egentligen. Och man ska föra sin egen talan dessutom.

Martin: Men, vart är samerna?

Mia: Hon har en bror, som verkar finnas med han nämns på några ställen. Och det kanske finns fler, för det här var ju öppna förhandlingar så det kan ju ha varit bybor där och en del samer. Men det är ju frågan om det var någon som klev fram och pratade i hennes sak, för i protokollen syns inte det. Utan det är hon själv som får svara på frågorna.

Martin: Ingen som försvarar henne?

Mia: Nej, det är det inte.

Martin: Ja, vilken mardröm för henne.

Mia: Men jag tror ju också att hon är så himla kaxig så att hon inte visar något där och då, hon nekar bergfast hela tiden. Hon tänker inte erkänna någonting, hon har inte gjort det här.

Martin: Hon är tuff!

Mia: Ja, jag känner lite rebell. Hon får dock en möjlighet av befallningsmannen vilket var ganska vanligt för den här tidens rättsprocess, att man får erbjudandet att till nästa ting då ska hon kunna visa fram värningsmän som det heter i protokollet, alltså ett antal personer som kan gå i god för henne att hon talar sanning. De här personerna ska var pålitliga personer, så det är inte vem som helst, utan de bedöms utav nämndemännen, befallningsmannen och häradsdomaren som leder det hela.

Martin: Är det någon som kommer till hennes försvar då?

Mia: Ja, hon har fem personer som kommer med på nästa ting, och alla är släkt till henne. Det är hennes bror, och hans fru. Men de här godtas ju inte som pålitliga personer av rätten.

Martin: Finns det någon anledning varför?

Mia: Det framgår ju inte, men dels är tre stycken barn vilket kan vara en anledning, och dels är de bara fem personer och det räcker inte. Ofta är det 12, det kan ha varit olika, jag vet inte riktigt. I det här fallet räckte det inte.

Martin: Så du behöver någon slags motbalans till 12-männen, nämndemännen då? Som motbevisar...

Mia: Kanske man kan säga så. Det var i alla fall så man gjorde om bevisningen inte var tillräcklig, så kunde man få det här erbjudandet.

Martin: Som en parentes, hon är väl inte anklagad för häxeri?

Mia: Nej.

Martin: Det är magi hon har använt...

Mia: Ja, svart magi för hon har inte botat, hon har satt sjukdom på någon. Och någonstans när man använde sig av svart magi hade man lierat sig med djävulen. Medan den vita magin ligger närmare kristendomen, om man ska jämföra. Så det är därför. Hon anklagas ju inte för att vara häxa, det här är ju innan stora oväsendet. Men det pågår ju sådana här processer lite nu och då i Sverige under den här tiden, för lövjeri eller svart magi.

Martin: När du säger det stora oväsendet, så menar du de stora häxprocesserna under 1600-talet, men det är strax efter det här.

Mia: Ja. Eftersom hon får den här möjligheten så tycker de nog inte att bevisen är tillräckliga. Samtidigt har de ju med sig detta, att socknen inte är så imponerade av henne. De vill ju gärna bli av med henne. Hon är en kvinna som inte lever som en kvinna ska, hon har oäkta barn, kanske hon tigger, hon botar och därmed kan hon förgöra, hon dricker sig full och blir otrevlig, tränger sig in hos folk. Hon är ju himla obekvämlig! Och det är ju en omständighet som vägs in i det här, hur hon är som person.

Martin: Just det.

Mia: Och det som väger tyngst i det här, är väl att hon är boterska.

Martin: Jaha, så hon erkänner alltså ingenting. Så vad gör rätten?

Mia: De kommer fram till en dom, hon döms enligt högmålabalkens 6.e kapitel i landslagen till döden för att ha satt lappgand på kyrkoherden. Men under den här tiden så ska rannsakingen och domen fastställas av kungliga hovrätten. Så alltihop måste skickas dit, så protokollen skickas till Stockholm och det kommer så småningom ett svar, då är vi inne i 1667.

Martin: Så, vad säger hovrätten?

Mia: De skriver så här:

[Mia läser ur domboken]

Gunilla Jonsdotter utföres på rättareplatsen, och tillsägas att hon ska stå sitt straff. Kan hon då till någon godvillig bekännelse bevekas, så straffas hon till livet. Om hon icke, då pliktas hon med risslitande och förvisas från fjället och det distrikt där hon varit van att vistas.

Mia: Så hon ska alltså föras ut till avrättningsplatsen, där ska man försöka få henne att bekänna sitt brott. Gör hon inte det, då får hon ett helt annat straff, då ska hon alltså ha ris.

Martin: Hon ska slita riset som det kallades.

Mia: Och sedan ska hon förvisas då från platsen där hon är van att vistas, och vart det framgår ju inte. Det verkar de inte ha klart för sig.

Martin: Det är från församlingen.

Mia: Ja, från socknen helt enkelt. Så det tyckte hovrätten

Martin: När jag hör det här så funderar jag på ifall Gunilla fick höra domen fick den uppläst från hovrätten? För i så fall vet hon ju, att om hon bara nekar till att hon har gjort det här, kommer hon undan med livet.

Mia: Precis vad jag funderade på, visste hon om det här? Det här är också en ganska vanlig företeelse, att man ska föras ut i tron att man ska få ett dödsstraff. Allt ska se ut som att det är nu, min sista stund är kommen nu. Och sedan ska prästen fråga, och det världsliga systemet ska också fråga, man ska alltså få frågan: är du nu beredd att bekänna ditt brott. Och fortsätter man att neka då, då riskerar man ju om man får dödsstraffet att inte få syndernas förlåtelse.

Martin: Jaha, det är det där det handlar om...

Mia: Bland annat, men har man inte fått syndernas förlåtelse innan man dör har man inte en chans att komma till himlen.

Martin: Nej, så är det ju. Då får man brinna i all evighet i skärselden.

Mia: Och det är man ju inte beredd att riskera, man menade ju det på den här tiden, att den enda anledningen att man levde så hårt liv på jorden var ju att man skulle få belöningen i himlen. Och det ville man ju då inte riskera. Så ifall hon visste om det här vet man ju inte. Men hon fortsätter ju att neka, hon har inte gjort det här.

Martin: Nej, och det har hon ju inte heller, tänker jag Martin Ahlström, som kritiskt lyssnar på det här fallet. Jag tänker att kanske har fått en stroke, den där prästen på vägen hem ifrån Kall.

Mia: Ja, läser man eftermälen om den här prästen så framgår det att man tror att han fått en kraftig förkylning, alltså influensa eller något och han har fått reumatisk värk efter det. Vilket då gör att han så småningom avlider. Och har man haft influensa någon gång, så vet man att den kan ju komma från en minut till nästa, från att man känt sig fullt pigg tills man är jättesjuk.

Martin: Men, det var svart magi det handlade om.

Mia: Ja, för sönerna var det ju väldigt tydligt att det var så. Och förmodligen för rätten också, för nämndemännen som satt där. Men hon blir ju alltså inte halshuggen den här dagen, tack vare att hon fortsätter att neka.

Martin: Allting finns ju där, skarprättaren alltså han med yxan.

Mia: Ja, ja.

Martin: Han står ju där och väntar på ordet, och att hon ska ställa sig på knäna.

Mia: Hela socknen står ju där, för hon har ju fått dödsstraffet. Det vet ju heller inte om det här.

Martin: Nä, precis. Och säkert hennes släkt också, som tror att det är kört. Men det händer inte, yxan faller inte.

Mia: Utan hon förs tillbaka, vart det nu är för att kort senare istället föras till kyrkan. Och det här är ju en fruktansvärd otrevlig upplevelse i sig, likväl som den där dagen på avrättningsplatsen som kanske var ännu mer fruktansvärd. Men i alla fall, hon kläs ju av på överkroppen med ryggen mot församlingen, och på något vis binds fast vid kyrkporten. Sedan är det skarprättaren som skurit nya ris, på morgonen kanske. Och sedan straffar han henne offentligt inför alla som står där. Hur många rapp man skulle ha var väldigt olika, beroende på vad man hade gjort och så. Det fanns en skala på det där också.

Martin: Och så står byborna runt omkring och tittar, innan man har söndagsgudstjänst.

Mia: Ja, det är en fruktansvärd förnedring.

Martin: Jag försöker sätta mig in i scenen, jag försöker tänka att jag är en av byborna. Vad bisarrt det är för mig som modern människa att tänka att jag först ska stå och se på hur hon plågas, och säkert skriker och gråter, men kanske inte den här gången. Hon kanske inte förbannar bödeln och församlingen för det kanske skulle leda till fler rättsliga påföljder. Efter det går man in och lyssnar på Guds ord, som prästen håller. Och det ska vara en lugn och fin stund, samtidigt som Gunilla kanske ligger där ute i gruset och blöder. Vad sjukt!

Mia: Ja, svårt att föreställa sig att stå och titta på någon som lider, som du säger och liksom gotta sig i det. Men det var ju också ett sätt att se till att ingen annan gjorde om det, det skulle ju vara avskräckande. Ingen annan ville hamna i hennes situation.

Martin: Stackars Gunilla.

Mia: Ja, hon bär ju säkert med sig det här resten av livet, så klart när man blivit förnedrad på det här viset. Samtidigt så klarade hon livhanken. Och sedan blir hon ju förvisad därifrån, och vart hon tar vägen det vet vi ju inte. Följer barnen med henne? Följer Nils med henne? Det vet vi inte heller. Det vi vet är att hon inte får hjälp någonstans, för den som tar in henne för natten eller ger henne mat eller någonting riskerar också straff. Hon har sig själv nu bara igen, och ska ta sig därifrån, någonstans där hon kan starta om tillvaron.

Martin: Det är ju också ett straff i sig, att inte få bo hos de andra i byn. Vart tror du att hon tog vägen då, om du får gissa? Har du några bevis på vart hon drog?

Mia: Nej, utan det sista spåret är att hon förvisas från socknen. Jag vet inte riktigt om hennes bror var renskötare eller hade någon annan uppgift. Det kan ju vara så att hon kunde följa med samerna och bo med dem. Jag vill tro att det gick bra. Jag vill verkligen tro att hon fick sin Nils, och att även om de inte fick gifta sig att...

Martin: ...hon fick sin kärlek ändå?!

Mia: Eller hur?! Och att de, tillsammans med de här tre barnen kunde få en bättre tillvaro någon annanstans. Jag tror vi slutar där.

Martin: Ja, vad tror ni lyssnare? Hör av er! [skrattar] Okej, vi ger oss där. Det var Gunilla Jonsdotter hon som inte erkände sig som häxa, som nästan avrättades. Vilken historia.

Mia: Ja, de finns ju här i arkiven.

Martin: Nu tar vi sommarlov, så återkommer vi med fler poddar i höst, i augusti. Kommer du att komma tillbaka?

Mia: Ja, jag kommer bland annat att ha med mig en dagbok, kanske sockenstämmoprotokoll...

Martin: Fler guldklimpar från arkiven!

Mia: Absolut, det finns så mycket att berätta! Så jag återkommer gärna!

Martin: Jajamen! Tack för allt hör ni, och tack för att ni lyssnade, adjö!

Mia: Hej, hej.

Podden avslutas

[musik]